

mi környezet összességében milyen módon viszonyul a magyar irodalomhoz: érdeklődő, elutasító vagy közömbös. Talán nem szentségtörés azt állítani, hogy igen szűk körű az érdeklődő réteg, a nagy többség pedig elutasító vagy közömbös. A kiadói marketing ebben a közegben elsősorban a ragadozókat tudja megcélozni, a nagy publicitású média viszont a legelészők körét is, de, mint láttuk, a legelőterület csökken, és ezzel a legelészők száma, a stabil kultúrahordozó közepreteg aránya is redukálódik. A jászol előtt állók pedig várhatnak.

Illúzió azt gondolni, hogy Münchhausen báró saját hajánál fogva ki tudja rántani magát a mocsárból. Illúzió azt gondolni, hogy ha egy kiváló menedzsmenettel és kapcsolati tőkével rendelkező kiadó, izolálva magát környezetétől, megmentheti magát és megtalálhatja az olvasóit, akkor minden más kiadó is, ha elég ügyes, megteheti ugyanezt. Az Európai Unióba belépve, európai módon kellene megoldani a magyar irodalom terjesztésével, megismertetésével, támogatásával kapcsolatos problémákat; kiváló kipróbált és bevált példák vannak előttünk – mindenekelőtt a skandináv, dán modellre gondolok.

PÉCSI GYÖRGYI

A KORTÁRS SZÉPIRODALOM ÉS A PIAC

„Azt irodalom meghalt, éljen a könyvipar” – írta Márai, aki nem sejtette, hogy halála után másfél évtizeddel sikeres szereplője lesz ennek a könyviparnak, ráadásul a sors furcsa játéka folytán nem is hazájában, hanem Nyugaton, nevezetesen Olaszországban, ahol nem tudott sohasem igazán otthonra lenni.

Ebben az egyre inkább durvuló könyviparban a piac – amelynek révén szinte minden író, még a legbölcsebb, a legnyugodtabb is, megmérettetést, szerény, de inkább zajos sikert vár – napjainkban hisztérikus, kegyetlen és posványos. Az irodalom, az író mellékszereplővé vált, a piac főszereplője az a kereskedő – tisztelet a kivételnek –, akinek egyetlen törekvése: a bevétel növelése, akár a legalantasabb, legléghább olvasói igények kielégítése árán is.

Milyen olvasókat, milyen olvasói igényeket szolgál ki ez a piac? Egyáltalán, milyen az olvasáskultúránk az ezredfordulón és a 21. század első éveiben? Gereben Ferenc és Nagy Attila tanulmányai és kutatásai nyomán csak néhány adattal vázolom a jelenlegi képet úgy, hogy visszatekintek a múltba is.

A múlt század második felében a kultúra felelősei azt igyekeztek bizonyítani, hogy olvasó nép vagyunk. Az igaz, hogy a bőséges állami támogatás révén nagy példányszámban jelentek meg a könyvek, viszonylag sok is fogyott belőlük, de ennek – miként a korabeli felmérések mutatják – nem annyira a kortárs irodalom iránti heves érdeklődés volt az oka, hanem részben az, hogy alig nyílt más lehetőség a szórakozásra, mint az olvasás, s az írók ismertsége is nagyobb volt, nem utolsó sorban a szocialista brigádmozgalom célfeladataiként intézményesen szervezett író-olvasó találkozók, a különféle TIT-előadások révén.

Ám az olvasáskutatók statisztikai adatai másról vallanak. A krimik, a bestsellerek és általában a szórakoztató irodalom (és részben a nívós klasszikusok) olvasottsága mindig jóval nagyobb volt, mint a kortárs magyar irodalomé. Míg például 1978-ban a könyvolvasók 12%-a olvasott szívesen krimi, mindössze 6, illetve 5%-a kedvelte a verset és a novellát. Ez az arány '93-ban 25%-ra növekedett, viszont verset, illetve novellát csak az olvasók 2–2%-a olvas.

És a legtöbbet olvasott *szervezők* névsora! Szervezőkről van itt szó, ugyanis az élvonalak között csak elvétve találunk igazi írókat. 1985-ben a legnépszerűbb: Szilvási, Dumas (id.), Berkesi, Merle, Zalabai Sándor, Zilahy Lajos, Móricz Zsigmond, Rejtő, Szabó László, Végh Antal. 1996-ban: Lőrincz L. László, Robert Cook, Stephen King, Daniel Steel, Rejtő, Margaret Mitchell, Moldova, Jókai, Merle, Vivian Fable, Ken Follet. A magyar bestsellerszerzők '85-ös népszerűsége '96-ra csökkent – ugyanis a rendszerváltozás cenzúra nélküli könyvkiadásában szabad a vásár: minden megjelenhet, s tolakszik, árad a – főleg amerikai – krimi, a horror, a legsilányabb szórakoztató irodalom. A 2000-ben készült felmérés adatai csak annyiban változtak az előzőekhez képest, hogy Daniel Steel helyet cserélt Robert Cookkal, s Lőrincz L. László a harmadik helyre szorult. Sehol egy kortárs író, sehol az irodalom. A szórakoztatóipari könyvdömping elszívja a vásárlóerőt, s e könyvek népszerűsége olvasáskultúránk alacsony színvonalát bizonyítja. (Miközben persze gyakran hallunk, olvasunk arról különféle terjesztői, kiadói felmérésekben és nyilatkozatokban, hogy 60-70 ezer példányban adják ki egy-egy neves kortárs író művét – vajon kik olvassák megvásárolt könyveiket? Joggal felmerül a kérdés: megvásárolják-e azokat egyáltalán?)

A „könyvszakma” mindeközben rendkívül bizakodó, és hatalmas sikerekről számol be a könyvforgalom terén. A 2002. évi összforga-

lom 53 milliárd forint volt, ennek mindössze 19,3%-a a szépirodalmi könyvek kategóriájába sorolt könyvek forgalma. Ebben persze minden benne van: a külföldi irodalom, a bestseller, a szórakoztató olvasmányok stb. Vajon mennyi lehet a kortárs magyar irodalom árbevétele? Erről nincs adat, mint ahogy arról sem, hogy az évi több mint hatezres címszámból mennyi a kortárs író műve, s hány kiadó foglalkozik kortárs magyar írók közreadásával. Van, aki több száz kortárs irodalmat közreadó kiadóról beszél, más „csak” 180 e területen dolgozó könyvkiadót említ.

Az Új Könyvpiac 2002. évi adattárából készített statisztika szerint 60 kiadó 300 első kiadású magyar próza- és verseskötetet, esszégyűjteményt, kortárs irodalommal foglalkozó tanulmánykötetet jelentett meg. (Ha jól meggondoljuk, ez a szám nem is olyan magas. 1969-ben például, amikor csak két kiadó foglalkozott kortárs szépirodalom kiadásával, a Magvető és a Szépirodalmi Kiadónál összesen 248 új mű látott napvilágot.) 2002-ben a 60 kiadó közül 1–1 cég 24, 19, 17, 13, 12 címet, kettő 11-et, két kiadó 10-et, a többiek tíznél kevesebbet, legtöbben 34 címet, még többen pusztán egyetlen kortárs író művét adták közre. A 60 kiadó közül sok az alkalmi, egy-egy könyv kiadására létrejött társulás, s számos olyan van, amelyiknek egészen más a profilja, s csak „műkedvelőként”, akár baráti jótéteményként ad ki egy-egy kortárs irodalmi alkotást. Ez a szám persze évenként változik (tapasztalataim szerint inkább növekszik), de az tény, hogy a működő kiadók mindössze tíz százaléka vállalja kortárs írók művének a kiadását, s közülük is kevés azoknak a száma, amelyek évi rendszerességgel legalább tíz kortárs kötetet kiadnak. És egy-két kivételtől eltekintve a legtöbben igen nehéz anyagi körülmények között, tőke nélkül, támogatásokból, csekély árbevételből (piaci nyereségről szó sem lehet), minimális reklámmal tartják fenn magukat, s próbálják *piacra juttatni* könyveiket.

Tőkeszegény kis kiadók – a szakma így nevezi ezt a „formációt”. De hát honnan is lenne tőkéjük? Ma még nem alakult ki a magánmecenatúra, s noha vannak erre biztató jelek, nem tartom valószínűnek, hogy a közeljövőben akadna olyan tőkés, aki önzetlenül finanszírozná egy alapvetően ráfizetéses kiadó működését.

De nem is a tőke oldja meg a kortárs irodalom közreadására szakosodott kiadók gondjait. S az sem könnyít a helyzetükön, ha szórakoztató irodalom, krimi, horror kiadásával próbálkoznak. Ezekhez is tőke kell (magas honorárium, fordítás, a nagy példányszám nyomda-

költsége), no meg ha az ember ad magára... Meggyőződésem, hogy az ilyen könyvek kiadásának munkálatai csökkentik a kevés munkatárssal dolgozó kiadói műhelymunka színvonalát.

Kortárs irodalom esetében nem tekinthetjük példának a francia, olasz, angol, német kiadási gyakorlatot, legfeljebb a kis nyelvekét – a holland, dán, finn stb. kiadási szokásokat. Ezekben az országokban az állam hathatósan segíti a nemzeti könyvkiadást: írói, kutatói ösztöndíjakkal, különféle alapítványi támogatásokkal, a közkönyvtárak számára történő könyvvásárlással stb.

Magyarországon ma még igen távol vagyunk a dán, holland, finn gyakorlattól. Csak néhány adat: A két fő támogató közül az NKA az irodalmi folyóiratok és kiadók, a könyvszakmai rendezvények és az alkotók támogatására évenként 400 millió forintot ad (hozzávetőlegesen egy kőszínház éves támogatásának összegét), a Magyar Könyv Alapítvány 60 milliót. Nem merem kiszámolni, hogy ebből mennyi jut a kortárs magyar irodalom kiadására. Az biztos, hogy nagyon kevés.

A szakma évek óta javasolja különféle fórumokon, hogy az állam vásároljon könyveket a könyvtárak számára. Manapság a Könyvtár-ellátó egy-egy kortárs író művéből, ha az nem toplistas, 50-100 példányt vásárol. A boltokban újabb 100-150 példány fogy el (kedvező esetben). A terjesztő – bizományba – többet rendel ugyan, de aztán 3-6 hónap múlva vissza is küldi, mintha nem könyv lenne, hanem romlandó áru. Mert nem fogy gyorsan. Mert a vevők nem keresik. Ugyan miért is keresnék, ha a vásárló a legtöbb boltban nem lát maga előtt mást, mint a bestsellert, a méregdrága albumokat, a „tévészemélyiségek” önéletrajzait, vallomásait, pletykagyűjteményeit, szakácskönyveit? Igaz, ezekről már sokat hallott, sok reklámot látott, „benne vannak a köztudatban”, könnyű olvasmányok, ajándéknak is megfelelnek.

Az értéket teremtő kiadó nem ezt kínálja, de kínálatát-árúját a pénzhiány miatt nem is tudja reklámozni. Márpedig manapság a reklámvilágban csak a tolakodó, erőszakos hírverés jut el a vásárló tudatáig. Hogy ez nem is illik a valódi kultúrához? Van olyan kiadó, amelyik ezt nem érzékeli. Árúját – legyen az krimi, nem igazán színvonalas bestseller vagy éppen jó költő verseskötete, egyformán harsány, nem mindig ízléses eszközökkel reklámozza (pénze is van rá).

Mindeközben a piac mellékszereplőjévé vált írónak nem marad más, mint önfegyelmet gyakorolni. Művének megírásához nyugalom

kellene, a nyugalmat pénzzel tudná biztosítani, de ez ösztöndíjak, írói támogatások hiányában keveseknek adatik meg. S ha műve mégis elkészül, ha megjelenik – hiába várja a kritikai visszhangot, mert az manapság nincs, vagy alig van. És ebben a helyzetben is önfegyelemre kényszerül. Választania kell: vagy író marad, a szó legnemesebb értelmében, vagy földadja, s a siker, a jó pénz kedvéért a könnyebb utat választja – persze, ha alkalmas arra, hogy a könyvipar jól fizetett, gátlástalanul termelő munkása váljék belőle.

Könyvek ezrei – amelyek nem jutnak el az olvasókhoz, de még a könyvtárakba sem.

Életművek, amelyekről még a napi kritika szintjén sem esik szó.

Ha valaki száz év múlva – ha akkortájt lesz még irodalomtörténetírás – napjaink szépirodalmát kutatja, nem leli föl, még könyvtárakban sem a ma élő alkotók műveinek jelentős részét, csak fehér foltokat talál nemzeti irodalmunkban.

MÁTIS LÍVIA

A KORTÁRS MAGYAR KÖNYV NYUGATON

Magyar nyelvű könyveket Nyugaton 1990 előtt magyar kiadók jelenttek meg, vagy magánkiadásban magyar nyomdák nyomtattak. Egy-egy nyomda, mint például Münchenben Molnár Józsefé, több kiadónak is dolgozott. A magukat valamire tartó írók általában kiadóknál jelentették meg a könyveiket, még akkor is, ha ők fizették a kiadás költségeit, ami egyébként igen gyakran fordult elő. Ritkábban fordult elő, hogy egy kiadó felkeresett egy író, ahogyan például a Protestáns Magyar Szabadegyetem Szabó Zoltánt, hogy szeretne tőle könyvet kiadni. Magánkiadásban jelent meg például Határ Győző legtöbb műve, a *Pantarbesz* viszont Molnár nyomdájában, az *Aurora* című kiadói sorozatban. A szabadegyetem egyben könyvklubként is működött, s a tagok általában megvették az ott publikált könyveket, jóllehet a kinti magyar könyvesboltok is árusították azokat. Olyan kiadók, mint például a londoni Szepsi Csombor, részben saját rendezvényeiken adták el a könyveiket, részben a magyar könyvesboltokon keresztül, maguk a könyvek azonban legtöbbször a szerző teljes vagy nagymértékű anyagi támogatásával készültek.

A jelentősebb szerzők legtöbb műve így jelent meg, ezért is szűnt meg 1990 után a magyar szerzők külföldi kiadása fokozatosan, mára